

Faunistische notities over enkele soorten van het genus *Hydroporus* Clairville in Nederland (Coleoptera: Dytiscidae)

door

E. J. VAN NIEUKERKEN

Vakgroep Diersystematiek en Zoögeografie, Vrije Universiteit

ABSTRACT. — Faunistic notes on some species of the genus *Hydroporus* Clairville in the Netherlands. During the preparation of a check-list of the Dutch Dytiscidae, it appeared necessary to make some changes in the Dutch list of *Hydroporus*.

Both *H. morio* Aubé and *H. fuscipennis* Schaum have to be removed from the Dutch list as the single specimens of both species proved to be misidentifications. New species for the Netherlands are *H. longulus* Mulsant, of which 4 specimens were taken in 1978 in a well near Velp, and *H. glabriusculus* Aubé, of which 9 specimens were found in the collection of the Leiden Museum. These were collected between 1892 and 1895 in Kortenhoef by Versluijs. *H. longulus* is also recorded here from Luxembourg for the first time.

Bij de voorbereiding van een nieuwe naamlijst van de Nederlandse Dytiscidae ten behoeve van de European Invertebrate Survey Nederland, en tijdens de bewerking van enkele collecties, bleek een aantal veranderingen in de Nederlandse lijst van *Hydroporus* Clairville noodzakelijk. Deze worden hier vooruitlopend op een revisie van de Nederlandse Dytiscidae alvast gepubliceerd.

Voor het beschikbaar stellen van het bestudeerde materiaal wil ik de heren J. Krikken (Rijksmuseum van Natuurlijke Historie, Leiden), B. Brugge (Instituut voor Taxonomische Zoölogie, Amsterdam) en S. van Heijnsbergen (Naarden) van harte bedanken.

Voor bovengenoemde musea worden hierna de volgende afkortingen gebruikt: RMNH voor Leiden en ZMA voor Amsterdam.

Hydroporus morio Aubé, 1838

Syn. *H. melanocephalus* (Gyllenhal, 1808) nec (Marsham, 1802).

Deze soort moet vervallen voor de Nederlandse fauna. Van der Wiel (1962) meldde deze soort onder de naam *H. melanocephalus* Gyll. op grond van één exemplaar, verzameld door K. Zwart in Leusden, de Treek. Bij nader onderzoek van dit exemplaar, dat zich bevindt in de collectie Klynstra (RMNH), bleek het een onuitgekleurd ♂ van *H. striola* (Gyllenhal) te zijn. Vondsten van *H. morio* zijn in Nederland niet waarschijnlijk. Het is een boreaal-montane soort, die met name algemeen is in Scandinavië, de Alpen en Schotland. De dichtstbijzijnde gepubliceerde vindplaats ligt in de Hautes Fagnes in België (Van Dorsselaer, 1957). Jackson (1956) onderzocht 31 exemplaren en vond in geen enkel exemplaar normale vliegspeeren. Zelfs onderontwikkelde vliegspeeren waren afwezig, hetgeen een sterke aanwijzing is dat deze soort in het geheel niet kan vliegen. Het voorkomen van verdwaalde exemplaren moet dan wel uitgesloten zijn.

Hydroporus fuscipennis Schaum & Kiesenwetter, 1868

Ook deze soort moet vervallen voor de Nederlandse fauna. De eerste melding, gedaan door Everts (1922), werd al door Klynstra (1939) weerlegd. Van Heijnsbergen (1970) meldde deze soort opnieuw, op grond van één exemplaar, verzameld op de Dwingelose Heide. Dit exemplaar bleek bij onderzoek van het genitaalapparaat een ♂ van de verwante *H. pubescens* (Gyllenhal). Het beste verschilmerk tussen deze twee sterk op elkaar lijkende soorten is namelijk de vorm van de penis: bij *H. fuscipennis* is de top spits, bij *H. pubescens* afgeknot.

Dit geringe verschil tussen beide soorten heeft tot een groot aantal onjuiste opgaven van *H. fuscipennis* geleid. Een groot deel van de vondsten bezuiden Scandinavië moet nu betwijfeld worden. Zo moesten onlangs Alfes & Bilke (1977) alle vondsten uit Westfalen schrappen. De

door mij bekeken Duitse exemplaren in de collectie ZMA bleken alle tot *H. pubescens* te behoren. Vondsten van deze soort zijn in Nederland m.i. dan ook niet te verwachten.

Hydroporus longulus Mulsant & Rey, 1860

syn.: *H. celatus* Clarck, 1862

Nieuw voor de Nederlandse Fauna. Op 19 juli 1978 verzamelde ik 2 ♂♂ en 2 ♀♀ van deze soort in een bron bij Velp. De kevers werden verzameld in een flauw glooiend *Sphagnum*-tapijt met langzaam stromend water. Ze ontbraken in het eigenlijke beekje, dat hier tussen het *Sphagnum* doorstroomt. De bron bevat tamelijk voedselarm, sterk ijzerhoudend water. Rond de bron groeien enkele wilgen, bramen en berken, het gehele brongebied is omgeven door eiken-berkenbos.

Volgens Balfour-Browne (1940) is *H. longulus* sterk beperkt in zijn habitat tot bronnen en kleine stroompjes, die weinig zijn en met mos begroeid. De meestal summere beschrijvingen van het habitat door andere auteurs zijn hiermee niet in strijd. Gezien de zeldzaamheid van dit milieu in Nederland, zal het aantal vindplaatsen van *H. longulus* zeer klein blijven. Deze soort behoort daarom zeker tot de bedreigde waterkevers in Nederland. Of ontwatering en eutrofiëring deze vindplaats op den duur zullen beïnvloeden is moeilijk te voorspellen, doch niet ondenkbaar.

Het verspreidingsgebied van *H. longulus* omvat heel Groot-Brittannië, Ierland, de Benelux, Frankrijk, enkele Westduitse Middelgebergten, Oostenrijk, Spanje, Italië, Joegoslavië, Griekenland en Marokko (Balfour-Browne, 1940; Guignot, 1947; Horion, 1941). Uit België is één vondst bekend van Boitsfort, Forêt de Soignes (Van Dorselaer, 1957). Mousset (1973) meldt de soort niet uit Luxemburg. De soort komt daar echter wel voor getuige twee exemplaren, verzameld door Van Nidek op 14.XI.1976 te Lellingen, aanwezig in het ZMA (det. Wewalka). In het hele verspreidingsgebied is de kever zeldzaam.

H. longulus is het makkelijkst te verwarren met *H. nigrita* (Fabricius), doch daarvan te onderscheiden door de iets meer langgerekte vorm en de vorm van de achtercoxae (fig. 1, 2). Bovendien is de vorm van de penis kenmerkend (fig. 3).

Hydroporus glabriusculus Aubé, 1838

Nieuw voor de Nederlandse fauna. In de collectie van het RMNH werden 9 Nederlandse exemplaren van deze soort aangetroffen, namelijk: 3 ♂♂ en 3 ♀♀ onder *H. tristis* (Paykull) in de collectie-Everts, en 2 ♂♂ en 1 ♀ tussen *H. umbrosus* (Gyllenhal) in de collectie-Veth, nu opgenomen in de algemene collectie. Al deze exemplaren zijn verzameld door Versluijs in Kortenhoeve. In Everts' collectie zijn de originele etiketten blijkbaar vervangen door gedrukte etiketten met het opschrift: Versluijs, Kortenhoeve, 4. De andere drie exemplaren dragen een etiket, vermoedelijk door Versluijs zelf geschreven, met de opschriften: Kortenhoeve, 23-4-93 (1 ex.) en Kortenhoeve, 19-5-94 (2 exx.). Andere door Versluijs te Kortenhoeve verzamelde Dytiscidae, aanwezig in de collectie-Everts, dragen zowel het gedrukte etiket als een geschreven etiket dat vrijwel identiek is met de hierboven genoemde etiketten. Uit de hierop vermelde data, nl. 22-5-92, 23-4-93 en 9-4-95 kan opgemaakt worden dat al dit Kortenhoeve-materiaal in de periode 1892-1895 is verzameld.

De vindplaats is opmerkelijk, omdat ze ver af ligt van het bekende verspreidingsgebied. Dit omvat vooral het noordelijk deel van Rusland en Siberië, oostelijk tot Irkutsk (Zaitsev, 1953), en Finland (Hellén, 1929 en Lindroth, 1960). Daarnaast is er een aantal verspreide vindplaatsen in Zweden en Noorwegen (Lindroth, l.c.). Het aantal vindplaatsen buiten dit gebied is zeer gering, ze liggen bovendien ver uit elkaar. De oudst bekende hiervan is Panten in Silezië (Scholz, 1898), een vindplaats waarvan veel materiaal in alle grote collecties aanwezig is. Verder zijn er opgaven uit Polen: Gdańsk (Danzig: Horion, 1941), Duitsland bij Chorin (Neresheimer & Wagner, 1918) en twijfelachtig bij Bamberg (Horion, l.c.). Recent is de soort gevonden in Schleswig-Holstein (Lompe, 1973), in Zuid-Jutland (Bangsholt, 1975) en in Zuid-Schotland en Yorkshire (Sinclair, 1976).

Het habitat van *H. glabriusculus* is karakteristiek: moerassen in berkenbos en andere bossen, met veel rottend blad en mos (o.a. Strand, 1944; Scholz, 1898; Poppius, 1910; Falkenström, 1928). Sinclair (1976) vond de dieren in kleine poeltjes die door zijn voetstap in het mos gedrukt

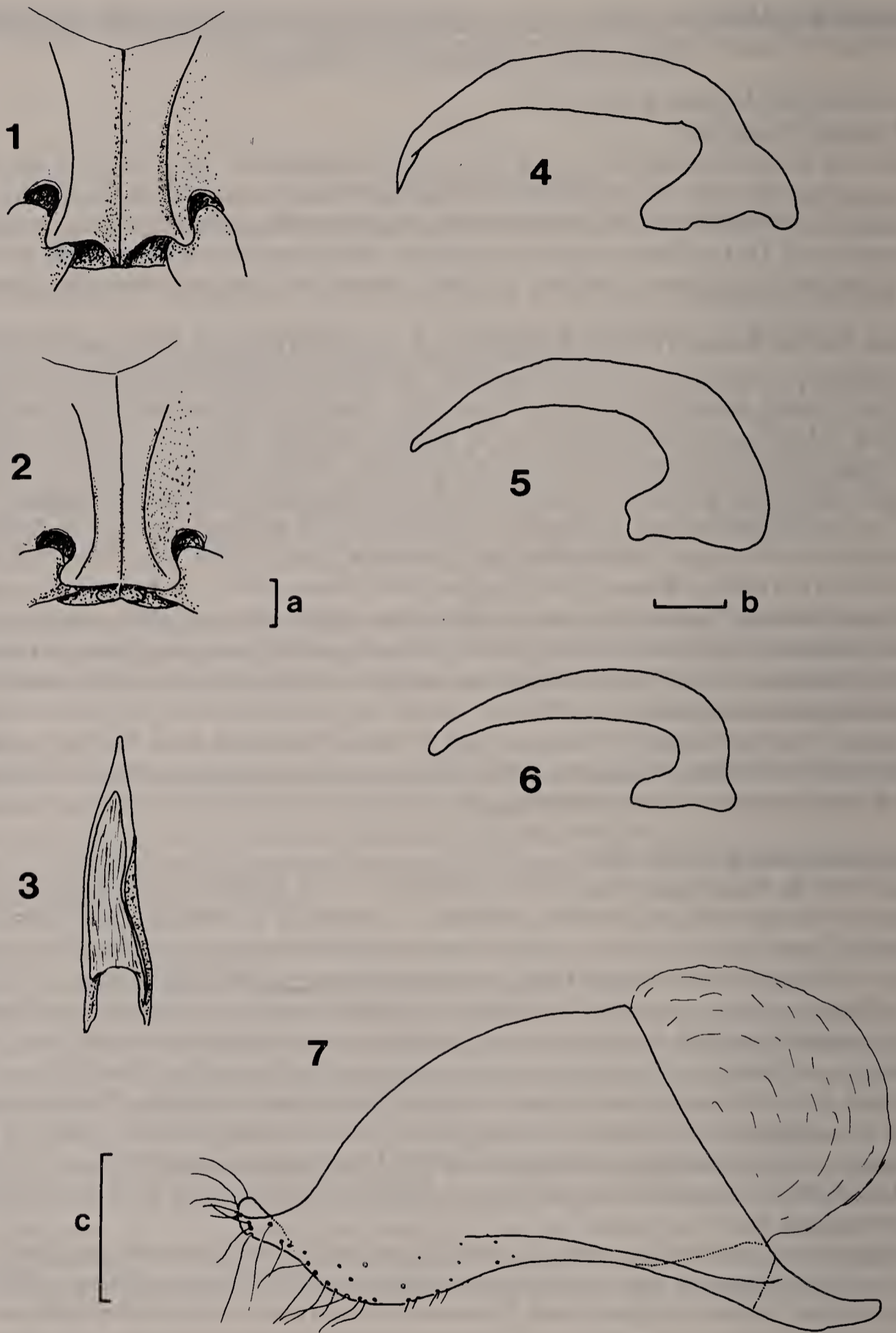

Fig. 1, 3, *Hydroporus longulus* Mulsant; 2, *H. nigrita* (Fabricius); 4, 7, *H. glabriusculus* Aubé; 5, *H. tristis* (Paykull); 6, *H. umbrosus* (Gyllenhal). Fig. 1, 2, metacoxale aanhangsels (sculptuur en beharing weggelaten); 3, penis, dorsaal; 4-6, omtrek penis lateraal; 7, rechter parameer, lateraal; schaallijntjes stellen 0,1 mm voor, a bij fig. 1-3, b bij 4-6, c bij 7.

(Figs. 1, 2, post-coxal processes (sculpture and setation omitted); 3, dorsal aspect of penis; 4-6, lateral aspect of penis, outline; 7, lateral aspect of right paramere; scale-lines represent 0.1 mm, a to figs. 1-3, b to 4-6, c to 7.)

waren. Het is zeer goed mogelijk dat de dieren in Kortenhoef ook in moerassig berkenbos verzameld zijn: dit milieu komt in het Kortenhoefse Plassengebied veel voor. Bovendien wijzen de andere door Versluijs hier verzamelde Dytiscidae eveneens op een dergelijk milieu: *Hygrotus decoratus* (Gyllenhal), *Hydroporus umbrosus* (Gyllenhal), *H. tristis* (Paykull), *H. elongatulus* Sturm, *H. scalesianus* Stephens en *Graptodytes granularis* (Linnaeus). Dat *H. glabriusculus* ook nu nog in het Vechtplassengebied voorkomt is zeker niet onmogelijk. De soort is waarschijnlijk zowel in Nederland als elders in zijn verspreidingsgebied tot nu toe onopgemerkt gebleven door zijn tamelijk ontoegankelijke milieu enerzijds (men zie de recente vondsten in Schotland en Jutland) en zijn grote gelijkenis met andere soorten anderzijds.

Het meest lijkt *H. glabriusculus* op *H. tristis* of *H. umbrosus*, waarvan hij toch vrij goed te onderscheiden is. De lengte is ongeveer 2.8-3.3 mm, de kleuren zijn: zwart pronotum, roodbruine kop en donkerbruine elytra, bij het ♀ met sterke microreticulatie. Het pronotum is niet gerand en heeft de grootste breedte iets vòòr de achterrandsrand liggen. De vorm van de penis en parameren is karakteristiek (fig. 4-7). Goede beschrijvingen zijn te vinden in Falkenström (1928), Sinclair (1976) en Huggert (1974).

LITERATUUR

- Alfes, C. & H. Bilke, 1977. Coleoptera Westfalica: Familia Dytiscidae. — *Abh. Landesmus. Naturk. Münster* 39 (3-4): 3-109, 13 figs.
- Balfour-Browne, F., 1940. *British Water Beetles*, 1: I-XIX, 1-375, 89 figs., 5 pls, 72 maps, Ray Society, London.
- Bangsholt, F., 1975. Fjerde tillæg til "Fortegnelse over Danmarks biller" (Coleoptera). — *Ent. Meddr* 43: 63-96, 9 figs.
- Dorselaer, R. van, 1957. Dytiscidae. — *Cat. Coleopt. Belg* 3: 10-31.
- Everts, F., 1922. *Coleoptera Neerlandica*, 3: I-XVII, 1-668, figs., Nijhoff, 's Gravenhage.
- Falkenström, G., 1928. Stockholmstraktens Vatten-Coleoptera. Tredje tilläget till Dytiscidae. — *Ent. Tidskr.* 49: 155-161, 3 figs.
- Guignot, F., 1947. Coléoptères Hydrocanthares. — *Faune Fr.* 48: 1-286, 128 figs.
- Hellén, W., 1929. Zur Kenntnis einiger Dytisciden Finnlands. — *Notul. Ent.* 9: 34-46.
- Heijnsbergen, S. van, 1970. Coleoptera, nieuw voor de Nederlandse fauna. — *Ent. Ber., Amst.* 30: 109-110.
- Horion, A., 1941. *Faunistik der deutschen Käfer*, 1: 1-463. Düsseldorf.
- Huggert, L., 1974. On the identity of *Hydroporus levanderi* J. Sahlb. (Col. Dytiscidae). — *Ent. Tidskr.* 95: 148-150, 6 figs.
- Jackson, D., 1956. The capacity for flight of certain water beetles and its bearing on their origin in the western Scottish Isles. — *Proc. Linn. Soc. Lond.* 167: 76-96, 1 pl., 8 figs.
- Klynstra, B.H., 1939. Mededelingen over de Nederlandse Adephaga I. — *Ent. Ber., Amst.* 10: 97-110.
- Lindroth, C. H. (ed.), 1960. *Catalogus Coleopterorum Fennoscandiae et Daniae*: 1-467, 1 map, Entomologiska Sällskapet, Lund.
- Lompe, A., 1973. *Hydroporus glabriusculus* Aubé auch in Schleswig-Holstein. — *Bombus* 2: 212.
- Mousset, A., 1973. *Atlas provisoire des insectes du Grand-Duché de Luxembourg*. Coleoptera: cartes 227 à 445, Musée d'Histoire naturelle, Luxembourg.
- Neresheimer, J. & H. Wagner, 1918. Beiträge zur Coleopterenfauna der Mark Brandenburg VI. — *Ent. Mitt.* 7: 17-30, 4 figs.
- Poppius, B., 1910. Die Coleopteren des arktischen Gebietes. — *Fauna arct.* 5: 291-447.
- Scholz, R. 1898. Eine für Deutschland neue *Hydroporus*-Art und *Agabus*-Varietät. — *Insektenbörse* 15: 38-39.
- Sinclair, M., 1976. *Hydroporus glabriusculus* Aubé (Col. Dytiscidae) new to the British Isles. — *Entomologist's mon. Mag.* 11: 117-121, 2 figs.
- Strand, A., 1944. Nord-Norges Coleoptera. — *Tromsø Mus. Aarsh.* 67: I-VII, 1-629.

- Wiel, P. van der, 1962. Bijdrage tot de kennis der Nederlandse Kevers, V (17e vervolg op het aanhangsel in Coleoptera Neerlandica III). — *Ent. Ber., Amst.* 22: 169-178.
- Zaitsev, F. A., 1953. Nasekomye zhestkokrylye IV. Plavuntsovye i vertyachki. — *Fauna SSSR* 58: 1-376, 73 figs. [English Translation: Coleoptera, families Amphizoidae, Hygrobiidae, Haliplidae, Dytiscidae, Gyrinidae, 401 pp., 74 figs., Jerusalem, 1972.]

De Boelelaan 1087, 1007 MC Amsterdam.

MACROPTERIE BIJ OPPERVLAKTEWANTSEN. Cuppen (*Ent. Ber. Amst.* 38 (12) : 181, 1978) vermeldt dat macroptere exemplaren van *Velia caprai* slechts tweemaal in Nederland verzameld zijn in de omgeving van Winterswijk; hijzelf geeft een derde vondst van Ulestraten. De schrijver verwijst in zijn telling naar Nieser 1968 en Layendecker & Nieser 1971. Volgens dezelfde bron zou de macroptere vorm van *Hydrometra gracilenta* alleen van Wageningen bekend zijn, waaraan Cuppen nu de Kabroekse beek in Noord-Limburg toevoegt. In mijn bespreking (*Ent. Ber. Amst.* 29: 100, 1969) van de KNNV tabel van Nieser (1968) wees ik er op dat de in de genoemde tabel vermelde faunistische opgaven zeer onvolledig zijn. Voor een meer compleet beeld is men aangewezen op de Naamlijst en Vervolgen van Reclaire (1932-1950). Mijn collectie bevat macroptere *V. caprai* van Arnhem, Herkenbosch, Maasniel, Arnhem en *H. gracilenta* van Horn. De heer B. Aukema (Wijster) deelde mij desgevraagd mee 6 langvleugelige *H. gracilenta* gevangen te hebben bij Wijster en dat volgens zijn documentatie deze morf ook bekend is van het Amsterdamse Bos, Holsteren, Kalenberg, Oisterwijk en Winterswijk. Verder ving de heer Beernink (Zaandam) 5 macroptere *V. caprai* bij Hierden.

R. H. Cobben, Utrechtsestraatweg 7, 3911 TR Rhenen.

MERIAN, Maria Sibylla, 1976. Schmetterlinge, Käfer und andere Insekten; Leningrader Studienbuch. Cassette met 120 losse kleurenplaten naar het origineel in de bibliotheek van de Academie van Wetenschappen in Leningrad; daarnaast, in een apart deel van 471 pagina's o.m. een facsimile van Merian's bijbehorende aantekeningen. Edition Leipzig/McGraw-Hill. ISBN 07-084506-9. Prijs \$ 895,—.

In 1972 vond men in de bibliotheek van de Academie van Wetenschappen van Leningrad het aantekenboek van M. S. Merian: een in 1660 begonnen, en vijftig jaar voortgezette bundel van aantekeningen en bijbehorende aquarellen. In de allermeeste gevallen betreft het kweekverslagen, die getuigen van een indrukwekkende kennis van de natuur, en een niet minder grote vaardigheid en vindingrijkheid, die voor het slagen van een kweek noodzakelijk zijn. Van dit artistiek en biologisch zeer waardevolle document heeft men een bijzonder verzorgde reprint vervaardigd. De 120 platen zijn losbladig (helaas, want daardoor kunnen ze niet worden uitgeleend) en elk voorzien van een transparante omslag, waarop men de determinatie heeft gedrukt. Het tekstdeel, dat in vier talen (Duits, Frans, Engels en Russisch) is uitgevoerd, geeft een uitvoerige beschouwing over de geschiedenis van het manuscript (het werd in Amsterdam aangekocht door de lijfarts van de tsaar!) van de hand van Irina Lebedva. Er is een uitvoerig essay van W. D. Beer over de wetenschappelijke betekenis van het manuscript. Ook is er een index van de afgebeelde dieren, de door Merian genoemde (voedsel-) planten, en van personen en plaatsnamen zowel in de commentaren als in het manuscript zelf. Maar de hoofdmoot bestaat uit een facsimile van de aantekeningen van Merian zelf (geflankeerd door een overzetting in moderne typografie, waardoor het lezen voor een ieder mogelijk is). De eerste aantekeningen zijn uitgevoerd in een prachtig regelmatig en precies handschrift; met het ouder worden van de schrijfster wordt het groter en onregelmatiger.

De verzorging van de uitgave is haast al te mooi. Lederen ruggen, luxueuse opmaak, en 9- of 10-kleurendruk maken het boek al duur. Minder acceptabel is in mijn ogen het feit dat men de oplaag tot 1750 exemplaren heeft beperkt, en zelfs een certificaat bijvoegt dat verklaart dat na het afdrukken de drukplaten zijn vernietigd om deze beperking definitief te maken. — W. N. Ellis.